

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 9. 2022.
Прихваћен: 30. 9. 2022.

ЗБИРКА ВЛАСТИМИРА СТАНИМИРОВИЋА *НЕКИ ОБИЧАЈИ (О УБИЈАЊУ СТАРАЦА)*

У раду се представља опис збирке Властимира Станимировића „Неки обичаји (о убијању старца)”, која је у Етнографској збирци Архива САНУ заведена под бројем 325/12. Збирка се може одредити као шемајска с обзиром на то да се сва казивања шемајско-моштивски односе на лайош, то јест обичај убијања старих људи. Анализом се размајрају жанровске одлике и међужанровска прожимања ових облика казивања, композиција, моштиви, ликови, као и постојући који се проналазе као карактеристични за приповедања забележена у Станимировићевој збирци.

Према прегледу рукописне грађе Етнографске збирке, у Архиву САНУ се под именом Властимира Станимировића проналазе различити етнографски записи – грађа је сакупљана понајвише на простору источне Србије и чине је лирске народне песме, дечје игре, народне приче, заго-нетке, враџбине и празноверице, обичаји о убијању старца, пословице, речи из Пиротског округа, записи о фауни и флори источне Србије, подаци о јелима у Тимоку, басме.¹

Збирка *Неки обичаји (о убијању старца)* налази се под бројем 325/12, чини је осам листова и реч је о аутографу. Академији је рукопис предао проф. Н. Вуић, 21. октобра 1904. године, по молби породице покојног В. Станимировића:

Част ми је послати Академији Наука једно сандуче с извесним бројем везова, цртежа, фотографија и народних прича В. Станимировића, правника, из Књажевца, с молбом да их Академија упути Етнографском одбору на оцену и да их откуцати, ако Одбор нађе да имају за Академију вредности.²

Народна проза у збирци сакупљана је од „казивача из Шестигабара, Равне, Берчиноваца, Мариновца, Бучја, Каменице, Трновца, Зубетинаца

¹ Преглед је доступан у: И. Николић, *Етнографска збирка Архива САНУ: Преглед рукописне грађе*, приредиле Јеленка Пандуревић и Славица Гароња Радованац, Бања Лука, 2019, 143–146.

² Етнографска збирка Архива САНУ 375-15-1

и Кожеља, села из Горњег Тимока и Заглавка”.³ На крају сваког записа Станимировић даје податке о казивачу – име и презиме, срез и округ – Ђорђе Милоја Павловић, округ пиротски; Петар Живадина Цокић, Равна ср. заглавски окр. тимочки; Раша Живана Петровић, Берчиновци, ср. заглавски окр. тимочки; Станислав Живадина Станковић, Мањинци, ср. заглавски, окр. тимочки; Станисав Илије Миленковић, Бучје, ср. заглавски, окр. тимочки; Голуб Здравковић, Каменица ср. заглавски, окр. тимочки; Милисав Миливоја Стевановић, Зубетинци, ср. заглавски, окр. тимочки.

Збирка садржи четрнаест композиционо целовитих записа усмених прозних облика, док се у фуснотама дају коментари у оквиру којих се неретко напомињу краће варијанте, углавном сведене на неколико реченица, или казивања у виду кратког саопштења. Ипак, и у склопу „главних” записа, Станимировић понегде наводи сродну варијанту, означавајући је као „њој слична”. Сви записи су ненасловљени, поједини су нумерисани, тј. почињу редним бројем, али недоследно.

Како је усмена проза ове збирке сакупљана на горепоменутом подручју, у рукопису се уочавају одлике дијалеката источне Србије, понајвише призренско-тимочких говора. Станимировић, додуше, не означава акценте, али се карактеристике дијалекта свакако проналазе у одређеним фонетским, лексичким, морфолошким и синтаксичким аспектима. Станимировић тако у записима бележи фонетске црте говора својих казивача користећи полугласник и вокално *л*, старе гласове чије је задржавање једна од битних фонетских одлика дијалеката источне Србије⁴, што се види у примерима: *лпот*, *једн*, *сьм*, *сьг*, *комшильк*, *слнце* итд., а да је тежио да што доследније записује речи, уочава се у примерима у којима је вршио исправке – рецимо, написана је реч „сунце”, прецртано је у и дописано слово *л*.⁵

Митопоетика лапота

Сва проза у збирци се, како је истакнуто и њеним насловом, тематско-мотивски односи на лапот као обред који је у свести колектива некада постојао и подразумевао је убијање старих људи.

У ранијим етнолошким радовима лапот је тумачен као стварни обред, а управо је народна проза у чијем је средишту овај мотив била њихова основа. У том погледу се рад *Лайош и њроклешије у Срба* Симе Троја-

³ И. Николић, *Нав. дело*, 145.

⁴ А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије: с две картице*, Београд, 1905, 7.

⁵ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

новића⁶ успоставља као „образац етнолошког приступа садржају овог казивања”⁷, који се потом додатно потврђује Тројановићевим тумачењем одреднице „лапот” у Станојевићевој *Народној енциклопедији*.⁸ Сходно томе, Тихомир Ђорђевић сматра да народна проза иде у прилог тумачењу разлога за убијање стараца, које види као превасходно практичне (стари су постајали неспособни за рад и као такви били терет млађима), а потом и религиозне, разматране у светлу Фрејзеровог тумачења о убијању владара⁹, док Веселин Чајкановић сматра да би са економским разлозима за убијање стараца постојале тешкоће да се објасни култ предака, те би се они пре могли тражити у свести примитивног човека да бира тренутак своје смрти, чиме би могао да буде објашњен обичај убијања старих и болесних.¹⁰ Ипак, да обичаји везани за лапот припадају искључиво сфери народне прозе, те да осим усмене речи народних казивача не постоје докази који би ишли у прилог постојању стварног обреда, показује Бојан Јовановић у студији *Тајна ланоша*, којом се ранија тумачења разоткривају као својеврсни научни мит. А управо се мит јавља као основа која твори представу о убијању старих људи.¹¹

Питање жанра

Народна проза у збирци Властимира Станимировића би се жанровски, условно, могла поделити на предања и приповетке, с тим да граница између ових облика често није довољно постојана и јасна, па ни класификација није увек прецизна, имајући у виду жанровска прожимања, а нарочито прожимања идеалтипских жанрова.

Карактеристике предања се у збирци уочавају у казивањима која су најчешће једноепизодична, наративно и стилски једноставна. У њи-

⁶ Да је В. Станимировић био упознат са овим радом, види се у два фуснотама које даје у збирци, а које упућују на наведене варијанте које постоје и код Тројановића. АСАНУ ЕЗ 325/12-9, АСАНУ ЕЗ 325/12-11

⁷ Б. Јовановић, *Тајна ланоша*, Београд, 1999, 19.

⁸ „U istočnim krajevima Srbije i sad postoji naročiti izraz za ubijanje staraca. To je l. Ovaj običaj vladao je negda po svoj Evropi, čak i kod vrlo obrazovanih Grka, a da i ne spominjemo Aziju i druge primitivnije zemlje [...] U prepričavanju o ubijanju staraca i baba vrlo je značajno, što se termin l. čuje i upotrebljava samo u navedenom postupku, a nikad za što drugo. Međutim, isto značenje ima u Crnoj Gori pustenovanje.” S. Trojanović, *Lapot i umorstvo djece*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Knj. 2, I-M, Zagreb, 1925, 602.

⁹ Т. Ђорђевић, *Убијање старца*, Наш народни живот, Београд, 1923, 147–151.

¹⁰ В. Чајкановић, *Мајчини смеј*, Мит и религија у Срба: изабране студије, Београд, 1973, 55–58.

¹¹ „Сам мотив убијања старих настоји да се оправда митском категоријом неумирућих, бесмртних људи, чији је продужени животни век постао негација људски нормалног и убичајеног трајања” Б. Јовановић, *Нав. дело*, 66.

ховој основи је епизода којом се објашњава како су стари престали да се убијају – син жели да остави/убије оца, али схвативши да ће и њега стићи иста судбина, одустаје и тако долази до престанка практиковања овог обичаја. Сходно сижеу, ова казивања би припадала приповедном типу о незахвалном сину АaTh 980¹²:

„Заженил неки човек сина па узне својега старога оца, занесе на дел па га остави там и препраи свадбу. Човек што изнел башту на дел остарел; дошло време његов син да праи свадбу и њега изнесе на дел: ’Ја сам мојега башту остаил овде на овај дел, а ти мен’ занеси на онај други дел!’ Даклем он се сети да је учинил кривдину, узне па пољуби својега оца у руку и врне у своју кућу.”¹³

„Завел син башту и остаил под-а дрво. Дошло ред он остарее, узне га његов син вод’ вод’ и туј остаи: ’Е, синко, ја сам мојега башту остаил, дојде ред и ти мен остаи!’ Сна ишла по њега па рекла: ’Кад је такој и ега че његови синови, него да остаимо.’ Одвела га, пречешљала и пременила.”¹⁴

Такође, у збирци се проналазе и казивања у форми кратких саопштења, исказаних најчешће једном реченицом, а која, иако предочена у фуснотама, представљају самосталне записе будући да после сваког од њих следи име казивача. Њима се не тематизује прича о томе како је престао обичај убијања старих, већ се само указује на његово постојање, при чему је централни мотив кука, као основно средство коришћено при обреду: „’Што че ти синко, тај кука?’ ’Треба, тато, да заклучем ја теб’, да не праим другу!’”¹⁵, „’Ш’ че ти тај кука?’ ’Да вучем тебе дочас!’”¹⁶

Уколико би се одређивала врста којој припадају, ова предања би се у извесном смислу¹⁷ могла одредити као етиолошка, уз одређени вид *инверзије* с обзиром на то да појашњавају *несћанак* дате појаве – у њиховој основи је прича која објашњава како је престао обичај убијања старих људи, то јест прича о томе како су стари људи почели да се поштују, при чему се тежња ка етиологизацији ових предања можда најбоље може видети у примеру једног казивања које је приређивач Ј. Л. Срећковић илустративно сажео у наслов – *Како је пошало да се стари поштују*.¹⁸ Према томе, на наративну структуру ових предања би се могао при-

¹² „Ungrateful Son Reproved by Naive Actions of Own Son: Preparing for Old Age” A. Arne, S. Thompson, *The Types of the Folktale, a Classification and Bibliography*, Helsinki, 1961, 344.

¹³ АСАНУ ЕЗ 325/12-10

¹⁴ АСАНУ ЕЗ 325/12-10

¹⁵ АСАНУ ЕЗ 325/12-11

¹⁶ АСАНУ ЕЗ 325/12-11

¹⁷ Узимајући у обзир чињеницу да „више од осталих прозних врста, предања пружају отпор сваком типологизирању” Н. Милошевић-Ђорђевић, *Ог бајке до изреке*, Београд, 2006, 173.

¹⁸ Ј. Л. Срећковић, *Како је пошало да се стари поштују*, Караџић: лист за српски народни живот, обичаје и предање, Алексинац, 1899, 209.

менити и „модел” етиолошког предања, који према основним фазама приповедања по Бремону даје Нада Милошевић-Ђорђевић¹⁹ – прва фаза, иницијални импулс за покретање процеса, било би очево ступање у позне године, тј. наступање старости; другој фази, манифестацији процеса тј. понашања актера које је кључно за даљи ток наратије, одговарала би синовљева намера да старог оца остави/убије, а потом одлука да од тога одустане јер схвата да ће га сачекати иста судбина; трећа фаза је сам резултат – нестанак обичаја убијања старих.

Поред потребе за објашњавањем, као обележја етиолошких предања²⁰, ова проза поседује и друге карактеристике које одликују ову врсту, и то сажетост казивања, које је остварено у виду кратког саопштења или фабулата²¹, али и тенденцију ка проширивању – како би се могло претпоставити с обзиром на то да није познато како је тачно изгледао поступак текстуализације – „Тумачење постаје подробније, додају се нове епизоде и етиолошко предање прераста у приповетку”.²²

Управо додавањем нових епизода поједина казивања из збирке В. Станимировића добијају одлике народне приповетке. У њиховој тематско-мотивској основи је такође прича о томе како су стари престали да се убијају, али се наратија усложњава епизодама у којима син старог човека треба да испуни одређени задатак, у чему му управо отац помаже. С тим у вези се и разлог за престанак убијања старих разликује од оног у једноепизодичним казивањима, јер је обликован посредством мотива о старчевој мудрости. Структура наративног тока би у наративима овог типа могла да се представи на следећи начин: 1. Кад човек остари, обичај је да га син убије; 2. Један човек се оглуши о обичај и сакрива свог оца; 3. Стари човек унапред саветује сина како да поступи у решавању задатка; 4. Син послуша оца; 5. Након сазнања да је задатак решен помоћу савета старог човека, људи схватају да су стари мудри и због тога корисни заједници, те тако престаје обичај њиховог убијања.

Иако имају одређене елементе који би могли указати на одлике бајке (нпр. мотив решавања тешког задатка), ова казивања би се жанровски пре могла одредити као новеле, у које се, уосталом, према подели у Арне–Томсоновом каталогу, и сврстава приповедни тип АаTh 981²³ који је у основи ове прозе.

¹⁹ Н. Милошевић-Ђорђевић, *Нав. гело*, 120.

²⁰ Н. Милошевић-Ђорђевић, *Нав. гело*, 117.

²¹ Маја Бошковић-Стули, *Narodna predaja-Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze*, Usmena književnost kao umjetnost riječi, Zagreb, 1975, 131.

²² Н. Милошевић-Ђорђевић, *Нав. гело*, 178.

²³ „*Wisdom of Hidden Old Man Saves Kingdom*. In famine all old men are ordered killed. One man hides his father. When all goes wrong in the hand of the young rulers, the old man comes forth, performs assigned tasks, and aids with his wisdom” A. Arne, S. Thompson, *The Types of the Folktale, a Classification and Bibliography*, Helsinki, 1961, 345.

Кад остари човек

Не означавајући време²⁴ и место²⁵ исприповеданог догађаја, готово сва казивања из збирке почињу формулативним уводом *Кад остари човек*. Узимајући у обзир варијанте из других збирки, карактеристично је да у свим казивањима из збирке В. Станимировића нема назнаке о годинама старости²⁶, те да је у свакој варијанти реч о старцу.²⁷ Оваквим почетком приповедање се усредсређује на главни догађај, при чему се као одлика готово свих казивања у збирци уочава поступак сажимања, најпре на идејном нивоу, где је везан за изостављање ширег уводног оквира приче који се обликује у сродним варијантама, а у којем се пружа објашњење или мотивација за чин убијања старих или се приповеда о владаревој наредби да се сви стари убију. С тим у вези, поједина казивања у Станимировићевој збирци, због сажимања уводног дела, готово губе мотивацију за главни догађај јер изостаје било какво објашњење повода: „Напред сидили синови баштеви. Син башту скута у подрум.”²⁸

У збирци се у већини казивања уводом једноставно саопштава: „Кад остарео човек, окне син: ’Ај’те на лапот!’ убију и врљу како пса”²⁹, „Кад остарео човек, не мож’ да ради, зберу комшиљк, сокају се: ’Ајте, бре, ајте на лпот!’ Да изврше што је редовно, убију с тојаге, дрвје (и) завуче у ровину”³⁰, „Било у старо време. Кад остареју људи, син окне комшије: ’Одете на льпот!’ дојду те убију с комшије његовога башту, закачи за ногу с куку и извуче на ливаду како сваку мршу. Такој је било.”³¹, Кад остари човек, дојде време да се (тјд) убије. И они се тако сокају друсто: ’Ајд’те бре, ајте бре, оче мо л’ д’ид’мо на лпот да убијемо старога човека!”³², „Кад човек остари они се сазивају из комшиљк: ’Еј бре, ајте на лапот!’ Сиђу и убију старога човека”³³, „Чул сам од стари људи. Зовне син комшије: ’Ајде на лапот!’ да убију старога човека.”³⁴

²⁴ У једној варијанти се наглашава да је „Било у старо време” АСАНУ ЕЗ 325/12-4.

²⁵ У једној варијанти се као одређени, именовани локалитет на јунаковом путу спомиње Стамбол-капија АСАНУ ЕЗ 325/12-6.

²⁶ Старосна граница се најчешће одређује као шездесет година. Љ. Раденковић, *Словенска предања о убијању старца у контексту културе*, Зборник Матице српске за славистику, 63, Нови Сад, 2003, 220.

²⁷ Иако ретко, приповедања о лапоту могу говорити и о обичају напуштања/убијања остарелих жена, нпр. *Како йрестјало да се убивав стјари људи*. Д. Ђорђевић, *Српске народне йрйовейке и йредања из лесковачке обласйи*, Београд, 1988, 290.

²⁸ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

²⁹ АСАНУ ЕЗ 325/12-2

³⁰ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

³¹ АСАНУ ЕЗ 325/12-4

³² АСАНУ ЕЗ 325/12-6

³³ АСАНУ ЕЗ 325/12-8

³⁴ АСАНУ ЕЗ 325/12-11

Неодређивањем времена и простора с једне стране постиже се универзалност догађаја, док се с друге стране приповедање на тај начин удаљава од стварности, сходно жанру приповетке. У таквом амбијенту и ликови су неименовани, а њихов број је максимално сужен. У средишту збивања су остарели отац и његов син, може се јавити лик још неког члана породице, на пример снахе³⁵, а готово увек се јавља заједница означена именицама људи, сељани, комшилук, друштво – као колективни јунак који треба да сведочи или учествује у самом чину.

Док се у једноепизодичним казивањима радња своди на један догађај – синовљеву одлуку да не убије оца и тако прекине устаљени поредак напуштања/убијања у односу отац–син, вишеепизодична казивања у оквиру ове одлуке укључују мотив скривања. „За скривање, по правилу се бирају места која имају обележја *шамно, доње* и *своје*”³⁶, те лик сина у казивањима из Станимировићеве збирке оца сакрива у подруму³⁷ или бачви³⁸. Скривање је у директној вези са мотивом владареве наредбе који је својствен развијенијим облицима приповедања о убијању старих. Мотив наредбе, која може бити саопштена сажето, на самом почетку³⁹ или се може обликовати у оквиру шире приче, на пример о Градцу и Грачанима, која је својеврстан увод у потоње казивање о лапоту⁴⁰, сходно поментуом поступку сажимања на идејном и композиционом нивоу, у збирци В. Станимировића се готово изоставља, јавља се само у једном казивању, у поједностављеном облику. Уместо у иницијалној позицији, мотив наредбе се помиње у склопу синовљеве намере да сакрије оца:

„Кад остарее изнесу у планин’ та умре. Па, тагај, једн син узме башту, он остарел па оћоравел, и однесе га у планин’, а он га питал: ’Где смо сџ синко?’ А он (син), на тој и тој место. ’По там ме понеси, баш сџм ја туј мојега башту остаил!’ Па, каже: ’Е л’ си и ти твојега башту изнел?’ ’Да не сџм ја мојега башту изнел не би ни ти мен!’ Он си врне башту, па га кута од љуђе да га не виде, јер је таква наредба.”⁴¹

³⁵ АСАНУ ЕЗ 325/12-10

³⁶ Љ. Раденковић, *Нав. дело*, 226.

³⁷ АСАНУ ЕЗ 325/12-3, 4

³⁸ АСАНУ ЕЗ 325/12-6, 8

³⁹ „Имало едно време един цар. И викал телал, да сите млади што имат стари башчи, да ги заколат.” В. Радвановић, *Народна предања о убијању старих људи: епоиграфско-епоиграфска поређења*, Гласник Скопског научног друштва, књ. 7–8, св. 3–4, 1930, 318. „У старо време царот наредил да се колат стари људи.” В. Радвановић, *Нав. дело*, 319.

⁴⁰ „Да би Грачани увек били крепки и чили, њихов старешина беше наредно: да се сви Грачани до четредесете године сматрају за борце; од 40–50 као чувари Градца и одбрана градачке нејачи а, чим ко наврши 50 годину, да се убије и сахрани!” М. П. Васиљевић, *О убијању старараца*, Караџић: лист за српски народни живот, обичаје и предање, Алексинац, 1900, 128.

⁴¹ АСАНУ ЕЗ 325/12-1

Научил ме стар човек

У приповедањима о лапоту одлука сина да сакрије оца уместо да га убије показује се као спасоносна будући да управо старац, захваљујући својој мудрости, пружа савет који помаже у кризној ситуацији:

„Пошто су сви старци поубијани, како то правило налаже (осим једног кога син скрива), заједница бива изложена непредвиђеној опасности, која се у предањима и приповеткама исказује на три главна начина: а) услед велике суше нестале су све резерве жита и изгубљено је семе за сетву, б) војна дружина у којој се налази и син који је сакрио оца, не познајући путеве за повратак, креће у поход кроз непознату земљу и в) владар, под претњом смрти, приморава људе да учествују у такмичењу или да решавају тешке задатке (ретко они то чине добровољно).“⁴²

Иако најшире заступљен у прози о убијању старца, мотив изгубљеног жита, тј. наступања глади (AaTh 981) не обликује се ни у једном од казивања из Станимировићеве збирке. У њима се старчева мудрост превасходно исказује у савету који даје, а везан је за проналажење пута при повратку кући или решавање (тешког) задатка.

При обликовању епизоде о походу у далеку земљу такође се уочава поступак сажимања на идејном и структурном нивоу будући да се у казивањима из збирке у којима се конституише мотив путовања само напомиње да је дошло време за пут у *далеку земљу/у бели свет*⁴³, док епизода која композиционо претходи и објашњава разлог пута изостаје. Изузетак је казивање у којем се кратко саопштава да поход наступа „кад било размирица“⁴⁴, а узимајући у обзир варијанте из других збирки, пут је везан за војни поход или задатак владара.⁴⁵ Отац пре одласка саветује сина како да нађе пут повратка када крочи у непознато. У свим казивањима савет је формулативан и укључује мотив кобиле и ждребета – син треба да поведе кобилу и ждребе, на једном (граничном) месту да закоље ждребе, па ће се кобила сигурно вратити на то исто место. При томе, композициона схема може бити редукована, а радња сведена на почетну ситуацију и крајњи исход, док се епизода самог пута пропушта: „Кад и’ они потраже, пита башту, како че? ’Да узнете кобилу да поведете, а ждребе да остаите. Отуд да пуштите, па че ви кобила изведе!’ Кад се врате они га питају: ’Кој ти каза тако да радиш?’“⁴⁶ С друге стране, епизода пута

⁴² Љ. Раденковић, *Нав. дело*, 227.

⁴³ „Онде и’ потраже да иду преко белага света, па кој отидне не зна да се врати отуд.“ (АСАНУ ЕЗ 325/12-1), „Дошло време че да путују“ (АСАНУ ЕЗ 325/12-6), „Појду у пештер“ (АСАНУ ЕЗ 325/12-7).

⁴⁴ АСАНУ ЕЗ 325/12-6

⁴⁵ Љ. Раденковић, *Нав. дело*, 228.

⁴⁶ АСАНУ ЕЗ 325/12-1

се у упрошћеном виду може структурално укључити у приповедни ток и тада се поступком понављања потврђује старчево знање:

„Кад било размирица он га подучи да поведе кобилу и ждребе, ждребе да закоље на Стамбол-капију па тг да уђе у твгне твгнице, да путује девет дана и девет ноћи [...] Кад се врне, он пусти кобилу. Кобила га водила, водила натраг и извела га на тој исто место и провиштала и он се осетил ге је.”⁴⁷

„Он му каже (овак): ’Да поведеш кобилу и ждребе, и да поведеш кучку и да понесеш кучичи мали, па тамо где наидете на вратњицу, а ти ондак да врнеш оној ждребе онде и да оставиш онија кучичи мали, па че тамо да путујете проза онуј земљу. Отудакај ви другче не може да погодите: да пустиш кучку напред да иде и кобилу да ујанеш, па да пустиш, па ју не окрећај нигде (држи се за реп). [...] Они ајде, ајде, ајде па искоче на исту онуј вратњицу и отидну на свој дом.”⁴⁸

Нешто бројнија у збирци су казивања која укључују епизоду са мотивом решавања (тешког) задатка. Основа задатка је у свим варијантама иста – будући да је земља остала без владара, заједница одлучује да ће нови цар бити онај који први угледа излазак сунца: „Сабирали се сељане у село, кој види напред слнце он че цар да буде.”⁴⁹, „Облагали се, кој види најнапред сунце он да буде цар, па се збрали на један кут (повише људи) да гледају.”⁵⁰, „Дошло време (преславио се) изгубил се цар на земљу и онде било бирање. Кој најнапред види слнце он да будне цар. И кад јутро освануло они се сви скупили и пошли да гледају који че најнапред слнце да види.”⁵¹

Како се у већини варијаната које познају овај мотив приповеда да задатак поставља цар или јунаци сами одлучују да се такмиче⁵², при чему као награда изостаје стицања царства, казивања из Станимировићеве збирке чине се карактеристичним управо јер задатак задаје сам народ. Такође, у мотиву постављања тешког задатка и стицању царства као награде за његово успешно решавање уочавају се одлике које поседују бајколике елементе.

Савет оца/старца у свим казивањима је инваријантан – док сви гледају ка истоку, син треба да гледа на запад: „’Синко, кад [нејасно] у сељане, ти немој да гледаш – кам западу. Они сви сељани гледају куде слнце истица, син на старца кам запад. ’Ено слнце где је!”⁵³, „’Сви нека

⁴⁷ АСАНУ ЕЗ 325/12-7

⁴⁸ АСАНУ ЕЗ 325/12-6

⁴⁹ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

⁵⁰ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

⁵¹ АСАНУ ЕЗ 325/12-4

⁵² На пример у варијанти: „Једном се син опклади са осталим сељанима да гледају излазак сунца па ко први угледа излазак да добије велику опкладу” Ј. Л. Срећковић, *Нав. дело*, 209.

⁵³ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

онам' куде сунце искака, а ти немој да гледаш онам, ти овам од куде запад. Они гледали (куде сунце искака), а он види куде сунце онам' се јавило, па се тџд окрене код онија људи и рекне: 'Ено сунце!' Окрену се сви они људи и виде оно истин сунце"⁵⁴, „'Синко мој да не гледаш на исток него се више назад обрчај (гледај)!' Сви гледали истоку а он све назад гледал, па виде слнце на један вис огрејало, и он једном каже: 'Ено, људи, слнце где је!' И они сви окрену и виде слнце."⁵⁵

Независно од типа старчевог савета, то јест епизоде која се укључује у сиже (повратак из далеке земље/излазак сунца), завршни део у свим казивањима из збирке је исти – на питање народа ко му је рекао да тако учини, син одговара: „Научил ме стар човек.” Због претпоставке да су сви стари убијени, мештани се питају где је старац, а син открива да није убио, већ сакрио оца. Финална реченица овог приповедног типа наговештава извесну етиолошку тенденцију – она је крајњи исход објашњавања разлога због којег су стари престали да се убијају – али и истицање својеврсне поуке с обзиром на откривање/потврђивање мудрости старих који су због тога и даље значајни за заједницу.

Невеликог обима, збирка *Неки обичаји (о убијању старца)* Властимира Станимировића може се одредити као тематска с обзиром на то да сви записи које садржи имају исту тематско-мотивску основу. Иако су казивања која доноси сажета, стилски сведена и не остварују тенденцију ка већем уметничком домету, она су значајна за фолклористику и њена изучавања у неколиким нивоима – у погледу изучавања усмене речи уопште, илустрације жанра предања и приповетке, те жанровских прожимања, приповедних поступака, поступка сажимања, који се показао као карактеристичан у готово свим казивањима из збирке, и с тим у вези у погледу поређења са варијантама из других записа, које се проналази као важно због изостављања појединих епизода својствених сижеу. Напослетку, збирка је значајна за изучавање имајући у виду време када су настали записи, које је блиско тренутку интензивнијег објављивања приповедања о лапоту и њихових особених тумачења, која су много касније означена као „научни мит”. Сачињена у раном XX веку (пре 1904), можда подстакнута Тројановићевим записима (1898) и приповедањима објављеним у „Караџићу” (1899, 1900), Станимировићева збирка пружа увид у дијахронијску перспективу записивања наратива о убијању старих и у регионалном погледу доноси варијанте забележене у местима која

⁵⁴ АСАНУ ЕЗ 325/12-3

⁵⁵ АСАНУ ЕЗ 325/12-4

нису обухваћена претходним истраживањима (села из Горњег Тимока и Заглавка).

Александра З. Миљановић*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
Студентски трг 3
11000 Београд

Кључне речи: Властимир Станимировић, *Неки обичаји (о убијању старица)*, Архив САНУ, ЕЗ 325/12, народна проза, лапот

Aleksandra Z. Miljanović

REMARKABLE CUSTOMS (REGARDING KILLING OF THE OLD MEN),
THE COLLECTION BY VLASTIMIR STANIMIROVIĆ
(ASANU EZ 325/12)

The work represents the description of the collection *Remarkable customs (regarding killing of the old men)* by Vlastimir Stanimirović, which is in the Ethnographic collection of the Archive of SANU under the number 325/12. The collection can be determined as a thematic considering that all of the telling is referring by theme and motive to *lapot* or the custom of killing the old people. By analyzing them, the characteristics of the genre and inter-genre pervasion of these forms of telling, the composition, the motives, the characters, and also the processes which are found as characteristic for narration noted in Stanimirović's collection are being determined.

*aleksandra.miljanovic1@gmail.com